

Mészáros Márton

A szópárbajok hiábavalóságáról

TAMÁSI ÁRON: *ÁBEL A RENGETEGBEN*

Gyerekkorunk kedvelt olvasmányait felnőtt fejjel újraolvasni egyszerre kockázatos és tanulságos vállalkozás: kockázatos, hiszen felnőttként, gyakorlottabb olvasóként olyan esetlenségeket, hibákat vehetünk észre, amelyek szélsőséges esetben akár visszamenőleg is elronthatják az olvasás örömét, és tanulságos, hiszen (gyakorlottabb olvasóként) a szövegeknek olyan regisztereit ismerhetjük föl, amelyekre gyerekként esetleg egyáltalán nem figyeltünk. [Ez természetesen minden újraolvasásra igaz lehet.] Tamási Áron *Ábel a rengetegben*¹ című regénye (mai ésszel) a legkevésbé sem tűnik ifjúsági regénynek, mégis – kissé rejtélyes módon – generációm, de különösen a megelőző generációk egyik klasszikus ifjúsági olvasmányává vált, sok éven át például kötelező olvasmányként is szerepelt, jellemzően az általános iskola 8. évfolyamán. Arról, hogy ez miért és miképp alakult így, csupán sejtéseink lehetnek; azonban a recepciót már akár igen felületesen áttekintve is egyrészt az tűnik nyilvánvalónak, hogy Ábelt nem csupán a kortársak, de a későbbi évtizedek irodalmárai is [Schöpflin Aladár, Bálint György, Babits Mihály, Makkai Sándor, később Németh László vagy Görömbei András] a „magyar irodalmi mítosz maradandó alakjaként” ismerték föl, másrészt viszont az is feltűnő, hogy a szöveg értelmezési tartományai a mindenkori politikai és ideológiai változások függvényében kereteződtek újra. Hogy ennek csupán két végpontját említsük: Csura Miklós a *Katolikus Szemle* a regény megjelenésével egykorú recenziójában úgy véli: „az *Ábel a rengetegben* a ma leigázott székelység lelki erejét és lelki nagyságát mutatja be [...], amelynek egyedüli ereje és fegyvere az évszázadokon át kicsiszolódott, furfangos, csavaros székely góbé esze, de ezzel tud is bánni s nem járnak túl az eszén az új urak reprezentánsai, sem a bank hivatalnokai, sem az ördöglelkű Surgyelán, sem a fatolvaj Fuszuján.”² A másik végletet a *Magyar irodalom története* VI. kötete képviseli, amelynek sikerül megoldani azt a józan ésszel lehetetlennek látszó feladatot, hogy a mintegy másfél oldal hosszú ismertetésben jóformán egyetlen szót se ejtsen se a regény konkrét helyszínéről (elcsatolt Erdély), se a történések idejéről (közvetlenül Trianon után), se a konfliktusok nemzetiségi jellegéről [az a szó, hogy „román”, pl. egyáltalán nem szerepel az ismertetésben]: „Ábel történetének háttérében a népi sors motívumai feszülnek: a szegénység, a kizsákmányoltság és nemzeti elnyomás; a személyes és népi sors mögött az ember és magány, természet és civilizáció, természet és vallás, ember és állat dolgai; a lehető legtermészetesebben a valóság és mese, játék és költészet színes szövetében. Tamási Áron modern székely mesét teremtett ebben a szelíd dallamú regényben, »szájról szájra-éneket«, ahogy a kortársak mondták. Akár a könyv élére lehetne tenni a szokásos mesekezdést: egyszer volt, hol nem volt [...] Tiszta valóság és tiszta absztrakció ez

1 Tamási Áron, *Ábel a rengetegben*, Erdélyi Szépműves Céh, Kolozsvár, 1934.

2 Csura Miklós, *Ábel a rengetegben*, *Katolikus Szemle* 1933/8, 158–159.

a mű; az absztrakciót reális eszközökkel oldotta meg: olyan körülmények közé helyezte hősét, ahol a társadalommal nem sok érintkezés lehetett.”³

Külön is beszédes, hogy mindkét idézett olvasat szükségszerűen elvétí a szöveg intencióját: Ábel csavaros, székely góbé agyafúrtsága ellenére ugyanis (egyetlen, igaz, rendkívül fontos epizódot leszámítva) az égvilágon senkinek az eszén nem tud túljárni, nyelvi leleményei nem védik meg őt semmitől, a regény folyamán szinte mindenki becsapja, kihasználja, kirabolja, kifosztja őt, erdópásztori vállalkozása pedig végső soron teljes anyagi bukás. Ahogyan az az olvasat sem tűnik túl meggyőzőnek, hogy a regény valamifajta mese, azaz: ‘gyereknek szóló mese’ volna (noha kétségkívül vannak benne mesei fordulatok, ezek azonban inkább önleplezőek), vagyis a „Spenót” szerzője a „mese” fogalmával itt mintha inkább a szövegnek azt a félreérthetetlen igényét igyekezne elfedni és domesztikálni, hogy az – különösen a megjelenés idejében – aligha volt másképp olvasható, mint az erdélyi székely magyar kisebbség jogfosztottsága elleni kiállásként. Ahogyan például Görömbei András is – a szövegről írt eddigi talán legrészletesebb, a szöveg keletkezéstörténetét, pretextusait is alaposan áttekintő tanulmányában – valamifajta székely „Volksgeist” megtestesüléseként igyekezett rehabilitálni a regényt: „Tamási Áron az Ábel-ben a székelységet akarta megírni, egy sokat szenvedett nép jellemmitológiáját szándékozta megrajzolni, fölvázolni a misztika elemei nélkül. Ezért választotta a fejlődésregényt. Ábel emberré fejlődése a székelység történelmi útjának is szimbólumává lett. Ezt a mítoszt az *Ábel a rengetegben* tartalmazza. Tamási a hatalomváltás utáni helyzetben akart utat mutatni népének, az etikus megmaradás útját akarta megtalálni s megjelölni. Ehhez rajzolta meg a székelység mibenlétét, hogy azután ennek a karakternek meglegyen a saját törvénye, mely eligazítja a világ dolgaiban. Bármely körülményben. Az egyes epizódok lelki következménye Ábelben a székelység történelmének érzelmi vetülete. Az Ábel-trilógia ezért több, mint Tamási Áron lelki önéletrajza, noha részben az is.”⁴

És bár a „mese a csavaros eszű székely góbé vidám kalandjairól a havasokban”, valamint a „népének etikai utat mutató vátesz” képe most már valamennyi *Ábel*-olvasatra rávetül valamiképpen, mindkét olvasási keret mintha inkább elfedne valamit a Tamási-szöveg eredendő radikalitásából. Az *Ábel a rengetegben* című regény (2022-ben újraolvasva) ugyanis sokkal szikárabbnak, szigorúbbnak, borúsabbnak és – egyáltalán nem utolsósorban – hamis pátosztól mentesebbnek tűnik föl, mint azt a fenti értelmezési javaslatok sugallják.

Már a regény első mondatai is kijelölik az elbeszélő főhős, Ábel többszintű sérülékenységét, védtelenségét: „Abban a nevezetes ezerkilencszáz és huszadik évben, vagyis egy esztendőre rá, hogy a románok kézhez vettek minket, székelyeket, az én életemben még külön is igen nagy fordulat állott bé. Akkor is Ábelnek hívtak engem; s ott laktunk Csíkcsicsóban, abban a nagy káposztatermelő faluban, a felcsiki járásban, éppen az Olt vize mellett. [...] Gyermekek a háznál rajtam kívül nem volt, s én ezt nem is bántam, mert engemet is csak bajosan tudtak iskolába járatni s ruházni, olyan nagy szegénységben éltünk.”⁵ Ábel tehát háromszorosan is kiszolgáltatott: kisebbségi,

3 A magyar irodalom története 6., szerk. Sötér István, Akadémiai, Budapest, 1978, 699.

4 Görömbei András, *Az ábeli létforma titkai: Ábel a rengetegben*, Alföld 1974/12, 51.

5 Tamási, *I. m.*, 5.

gyerek és szegény, és – ami szintén fontos körülmény – mindennek tudatában is van: a regény cselekménye szinte teljes egészében az ezen alávetettségekkel szembeni kudarcra ítélt küzdelmeként olvasható. [Sőt, amennyiben a „rengeteg” szót szó szerint – vagyis nem csupán az erdő metonímiájaként – értjük, akár maga a cím is olvasható Ábel egyedüllétének, magányának színreviteleként, az „én és a világ”, az „egy és a sok” eredendően egyenlőtlen küzdelmeként.] Az első mondat tulajdonképpen proleptikusan jelzi is ezt, hiszen a sorsát megfordító életesemény agresszivitásában a trianoni döntéshez hasonlítható: ahogyan a „kézhez vettek” formula a székelység önrendelkezéstől való megfosztottságaként, s így tárgyiasításaként érthető, épp úgy áruklódó apjának Ábelt [grammatikailag is] tárgyiasító megfogalmazása: „elszereztelek nekik”. Ha jobban belegondolunk, különösen megrázó, és talán ez a regény egyik legfájdalmasabb árulása, hogy az apja éppen kettejük legintimebb elme- és szópárbaját, a „mókázást” használja ki arra, hogy csapdát állítson neki, ez az eljárás ráadásul [egy hasonlóan fontos kulcsjelenetben] meg is ismétlődik a regényben:

– No, olyanok vagyunk mi is, mint a pogány törökök voltak – szólalt meg ismét apám.

– Hát azok milyenek voltak?

– Azok olyanok, hogy a követet megsütötték.

Ez kicsit furcsa volt, hogy éppen a törökökhöz ment átál apám, de azért nem gyanítottam semmit.

– Hát ez a nyúl mért lett volna követ? – tudakozódtam.

– Ez azért, hogy hívjon téged az erdőre.

– Hát oda mért?

– Oda lakni.

– Még oda is elmehetek – mondtam.

– Te el – ravaszkodott apám –, ha nem félnél ott egyedül lenni.

Semmire sem voltam olyan rátartós, mint a bátorságomra; s most is felugrott bennem rögtön a hős.

– Sok mindent űsmerek – mondtam kerekén –, de a félést nem.

Akármekkora erdőn is keresztülmennék, s még laknám is benne bátron, tiszta egyedül!

Éppen ezt várta apám, mert abban a percben leborított, mint a madarat:

– Emmá beszéd! Holnap kimegyünk, s lakjál benne.⁶

Ezek az apa és fiú közti „mókázások” máskülönben alighanem a regény legmeghatóbb és legszórakoztatóbb jelenetei. A nyúl megtalálása körüli „játszma” például egyike a kevés, valóban egyenlő esélyekkel megvívott harcnak; és Ábel folyamatosan reflektál arra, hogy apja maga is büszke, amikor Ábelnek sikerül kifognia rajta, így ezek a szóviadatok végső soron szintén a „Bildung” terepeként azonosíthatók, miközben másfelől az sem kétséges, hogy a szöveg egészét tekintve a „csavaros székelv észjárás” – ezen egyre monotonabbá váló és egyre inkább repetitív – reprezentációi

6 Tamási, *l. m.*, 13–14.

a jelen olvasója számára akár túlhajtottnak és öncélúnak is tűnhetnek. [Ezt természetesen magyarázhatja az a tény, hogy a szöveg eredetileg folytatásokban jelent meg, amiből az is következik, hogy az olvasók nem feltétlenül emlékezhetnek a korábbi fejezet hasonló megoldásaira, valamint az is, hogy többé-kevésbé valamennyi fejezet önállóan is érthető kellett, hogy legyen: a hős fő attribútumainak ezen ismétlődése tehát csak az egybeszerkesztett kötet olvasójának tűnik fel.]

Mai olvasóként persze az is okoz némi nehézséget, hogy a megfelelő kulturális beágyazottság hiányában nagyon nehezen dönthető el, hogy az a nyelv, amelyen Ábel beszél, hogyan viszonyult az akkori (regionális) köznyelvhez. Vajon a kortárs olvasó, adott esetben az akkori székelyföldi olvasó számára is archaikusnak tűnt-e? Esetleg ez már a kortárs olvasó számára is jelzetten csinált nyelv volt? A dilemmát csak elmélyíti, hogy (a rontott magyart beszélő Surgyélánt leszámítva) szinte valamennyi szereplő ugyanezen a „vélt vagy valós” archaikus székely nyelven beszél (ami természetesen védhető azzal, hogy mindent, amit a regényben olvasunk, Ábel közöl velünk, értelemszerűen saját nyelvén). És persze – a dilemmát elmélyítendő – meg kell jegyezzük, hogy ebben a kérdésben már csak azért is rendkívül nehéz döntenünk, mert sokunknak éppenséggel pontosan az *Ábel a rengetegben* című regény lehet a „leghitelesebb” referenciapontunk: vagyis talán nem utolsósorban azért gondoljuk azt, hogy a székelyek így beszéltek, mert sok Tamási Áront olvastunk.

A szó- és elme párbajok természetesen az elsődleges szóbeli kultúrák hagyományait is fölidézik, és tulajdonképpen ez is lehetetlenné teszi a jelen olvasójának „objektív ítéletét”: a szó és az elme közt vélelmezett nagyon szoros kapcsolat ugyanis az elsődleges orális kultúrák sajátja: „az az okos, aki jól tud beszélni”, és bár Ábel többször, például az alkalmazása kapcsán is, éppen ennek a képességének köszönheti „sikereit”, Ong kutatásaiból⁷ tudhatjuk, hogy az írásbeliségből visszatekintve szinte lehetetlen rekonstruálnunk az archaikus szóbeli kultúrák valódi működésmódját. [Ez az elme és szó közti nagyon szoros kapcsolatot feltételező fölfogás – saját tapasztalataim szerint – még akár a 80-as évek alföldi, paraszti társadalmában is megfigyelhető volt: azok, akinek voltak „jó mondásai”, sikeres „beszólásai”, gyorsan vágott az eszük vagy jó és vicces fordulattal tudtak visszavágni a másiknak, radikálisan növelhették a csoport hierarchiájában elfoglalt pozícióikat.]

A szöveg, ahogyan arra a kritika is reflektált, formailag akár fejlődés- vagy nevelődésregényként is olvasható: jól azonosíthatók a Bildungsroman egyes klasszikus toposzai [átöltözés, a lakhely elhagyása, egy heterotópia mint a Bildung helyszíne stb.], mégis feltűnő, hogy bár Ábel kétségkívül szeretné, ha felnőttként tekintenének rá, és valóban elsajátít bizonyos, a túléléséhez fontos készségeket, valódi jellemfejlődéséről csak esetlegesen beszélhetünk, a problémákra adott megoldásai nagyon is egyformák, karaktere és motivációi – az önmagához intézett hangzatos szónoklatok ellenére – az első és az utolsó fejezet között szinte egyáltalán nem változnak:

[O]tt voltam egyedül, a magam lábára eresztve, pásztornak fogadva. Csak most eszméltem rá valójában, hogy mi is történt velem. Apám kihozott ide, és én jöttem, pedig nem is akartam. Az igazgató felfogadott, pedig azt sem akartam. Semmit sem akartam. Csak olyan voltam, mint a levél,

7 Walter J. Ong, *Szóbeliség és írásbeliség*, ford. Kozák Dániel, Gondolat, Budapest, 2010, 19.

amelyik leszakad a fáról és egyik szél erre viszi, a másik szél arra viszi. A levelet viheti, de engemet immár többet nem. Gondoltam magamban, és feltettem a kérdést. No, Ábel, beleegyezése abba, amit apád csinált veled, és amit az igazgató csinált veled. Beleegyezem, válaszoltam. S hát a jövőre nézve mit határozol? A jövőre nézve azt határozom, hogy a magam fejétől akarok ember lenni.⁸

Ábel célja azonban nem annyira a tanulás és a fejlődés, sokkal inkább valamifajta vetélkedés vagy harc és (gyakran a szó szoros értelmében is) a túlélés. Ábel nem annyira „tanuló” tehát, mint inkább harcos vagy – konkrétan – parancsot teljesítő katona. [Pl. „Szava olyan katonásan hangzott, hogy nem mertem ellenkezni tovább.”]⁹ A szöveg megdöbbenően széles tárházát nyújtja egyrészt a háborúval kapcsolatos tárgyaknak és eszközöknek, másrészt a háborúval, harccal kapcsolatos hasonlatoknak és metaforáknak, amelyek nem ritkán az egyes epizódok proleptikus kulcsalakzataiként is működnek. Az anyja takaró gyanánt egy katonai zubbonyt ad neki, a kunyhójába egy „tábori ágyat” helyeznek el, tervezett meggazdagodásának eszközei a bombák, az elsikkasztott pénz egy puska csövébe rejti, a szállása mellett a fegyverek mellett katonasírt is talál, a hegyen rendszeresen tűnnek föl katonák, és természetesen a fegyveres agressziót képviseli az elvileg védelmére rendelt, valójában azonban elnyomó hatalomként viselkedő Surgyelán csendőr is. Aligha tagadható, hogy – amint arra Ábel maga is reflektál, többször „észbeli háborúként” aposztrofálva azokat] – maguk a „szócsaták” is egyfajta harcként foghatók föl, ezek azonban, mint arra már utaltunk is, sokkal inkább a kiszolgáltatottságuk elleplezéseiként szolgálnak. [Még akkor is, ha bizonyos nyelvi játékokban legalább olyan fontos szerephez jut a nyelvjátékok esztétikai jellege, amely mind a hallgatóságot, mind Ábelt sajátos és többé-kevésbé öncélú élvezettel tölti el: „Elég-e? – kérdezte. A tűzön el – mondtam.”]¹⁰

A szöveg – és talán ez sem kapott jelentős hangsúlyt a recepcióban – radikálisan szakít azzal a romantikus képpel, hogy a természet valamiféle menedék vagy mentsvár volna a világ igazságtalanságaival és agressziójával szemben. A természet itt legalább annyira fenyegető és félelmetes, mint az emberi társadalom, mindez pedig nem csupán Ábel félelmeiben vagy például [a szintén egy szócsatából kinövő, és így szintén „harcként” értelmezhető] sasevés bizarr jelenetében, majd annak iszonyú következményeiben tematizálódik, de abban is, hogy Ábel erdőpásztor elődjével éppenséggel egy gombamérgezés végzett [nem melleleg ugyanabban a helységben, ahol Ábel él.] Jobban belegondolva, a regény logikája alapján a helyzet inkább fordított: Ábel nemhogy nem adaptálódik a természethez, sokkal inkább harcban áll vele [ennek leglátványosabb példái a bombákkal kidöntött fák, amelyeket így „természetesen kidőlt” faként próbál meg a saját haszon reményében eladni], és pontosan a kultúrából, a faluból importált javak segítik őt a túlélésben is: a háziállatok, a kecske és a tyúk az étkezésben, a kutya és a macska az egyedüllét enyhítésében, a könyvek pedig a szórakozásban.

8 Tamási, *l. m.*, 33.

9 *Uo.*, 70.

10 *Uo.*, 87.

Talán ezért is annyira megrázóak azok a jelenetek, amelyekben ezeket – s így végső soron a kultúrával való kapcsolódási pontjait is – Ábel sorban elveszíti: a sas megöli a macskát és megsebzí Bolhát, a kutyát. Surgylán megeszi a tyúkot (amivel a sas vádolja), valamint a kecskét is. A páter-gvárgyián pedig Ábel szeme láttára égeti el legbecesebb kincseit, azokat a Nick Carter-füzeteket, amelyekhez szintén számára nagyon előnytelen csereügyletek révén jutott; erdőpásztori munkája ezek elvesztésével pedig a szó szoros értelmében is fenntarthatatlanná válik (ráadásul ezek a jelenetek a szövegben olyan zavarba ejtő részletességgel tárulnak elénk, hogy agresszív jellegük a legkevésbé sem félreérthető).

Természet és kultúra viszonyába azonban ezen a ponton egy harmadik elem is beékelődik, a szakralitás. Bár a szakralitás hivatásos képviselői pontosan olyan agresszívek, és pontosan annyira igyekeznek kihasználni Ábel naivitását, mint a csendőr, a tolvaj vagy éppen a bankigazgató (első találkozásukkor nemcsak Ábel nekik nem tetsző könyveit égetik el, de még csak nem is fizetnek az elvitt áruért), egyikükben, Márkusban Ábel valódi „szent emberre” és egyben társra, barátára is talál. A Márkussal való barátságban pedig rejtélyes módon a regény szinte valamennyi releváns értelmezési tartománya előtérbe kerül.

Bolha is velünk volt, s amikor már annyira elémentünk volt, hogy a házat megközelítettük, egyszerre ugatni kezdett. Előljártában, mint ahogy szokása volt, hűsz lépésre lehetett tőlünk, s csak nézett fel egy fára, és ugatott éktelenül.

– Valami nagy madarat lát bizonyosan – mondta a páter-gvárgyián. Előrefutottam, hogy én is lássam, amit Bolha lát.

– Elég nagy madár! – szóltam visszafordulva, és úgy kacagtam, hogy a kutya sem ugatott jobban. De hogyne nevettem volna, amikor fent a fán, a nagy madár képében, Márkust kellett látnom. Úgy ült ott egy erős ágon, hogy a csuhája a nyakába volt borítva; s még azt is láttam, hogy a nadrágja némely helyen a bőrével volt megföldva. Amíg ott álltam, s nevetve néztem alulról Márkust, az a történet jutott eszembe, amikor tizennégyben apám bévonult volt katonának. Akkor anyámmal együtt elvitt engemet is a városba, hadd vegyen le minket a fényképész, amíg mind a hárman életben vagyunk. A fényképész odaállított minket a lemásoló gépezet elé, maga pedig egy csuhát kanyarított a fejére, s megkucorodva belébújt a masinába. Márkus is olyan volt most éppen, mintha ahhoz a fényképészhez járt volna iskolába.¹¹

Márkus az egyetlen, aki (neveléséges módon) teljesen érdek nélkül cselekszik, és tulajdonképpen emiatt válik a gúny céltáblájává is. Nem azért mászik fel a mókus után a fára, hogy elejtse, hanem pusztán kíváncsiságból. Ebből adódóan Ábel anyja mellett Márkus talán az egyetlen felnőtt, akivel Ábel semmilyen harcban nem áll. Márkus valóban hívő keresztény, barátságuk is ebből indul ki, amikor a gvárgyián asztali áldás

11 Tamási, *l. m.*, 63.

helyett azt mondja: „Csak az a miénk, amit megesszünk!”¹² Ábel ezt ezzel egészíti ki: „Az, s az örökélet”.¹³ [Természetesen nem dönthető el egyértelműen, Ábel közbeszólása valódi hitvallás-e, vagy csak újabb szócsata, Márkus azonban ekkor nyújt először kezét Ábelnek.] A fán madárként gubbasztó, jóakarátú és kissé gyengeelméjű novícius egyszerre tűnik a természet, a szakralitás és a kultúra részének: nagyon is beszédes (és Márkus sorsát, sőt, tulajdonképpen Ábel családjának sorsát is előrevetíti), hogy Ábel ahhoz a fényképészhez látja hasonlónak, akivel azért készítettek közös képet, hogy megörökítsék azt a pillanatot, amikor mindannyian élnek.

A regény egyik feszültségteli csúcspontja, és tulajdonképpen az egyetlen olyan jelenet, ahol Ábelt [pontosabban Ábel apját, Gergelyt] Ábel csavaros esze, agyafúrt gondolkodása valóban megmenti, jellemző módon felnőtté válásának, azaz az apa és a fiú közti viszony felcserélődésének jelenete. Apja, aki meg akarja őt védeni Surgylántól és Fuszulántól, részegségében nem veszi észre, hogy valójában ő forog [nagyon is valós] veszélyben, és éppen Ábel az, aki megmenti őt. A szócsaták hiábavalóságára, a valós eseményektől független jellegére itt már Ábel is reflektál:

– Meghót-e mindkettő?

– Melyik mindkettő?

– Akiket én megöltem.

Mindjárt gondoltam, hogy *ő kiket ölt meg a szájával*; s hogy megnyugtassam, így feleltem:

– Az a kettő meg.

Apám nagyot nyögött, mintha erős munka lett volna, amit ő végbevitt.¹⁴

De talán még megrázóbb apa és fia azon, a fenti jelenetet megelőző párbeszéde is, amelyben Ábelnek egy eleve vesztes csatát kell megvívnia, és éppen apjával, mesterével, Gergellyel szemben, aki egy hosszas és vicceskedő szópárbaj sokadik fordulójában, illetve annak szünetében szinte mellékesen közli Ábelrel, hogy az édesanyja meghalt. „Néhány pillanatig nézte kicsordult fájdalommal a kicsorduló poharat, aztán felállt, és reám függesztette a szemét. Nem tudtam, hogy miért, de én is felálltam. Akkor a fájdalom párája elfutotta az apám szemét, és csendesen így szólt: – A jó Isten nyugtassa meg szegény édesanyádot...”¹⁵

Ábel, aki értelemszerűen nem tudhatja, mi történt, apjától egy nem különösebben nehéz, de mégiscsak „megfejtendő” rejtvényt vagy feladványt kap, amire neki magának kell rájönnie: mi az a kontextus, amelyben ez a kijelentés értelmes? Mindez pedig nem csak úgy érthető, hogy Gergely még ebben a szituációban is azt igyekszik demonstrálni, hogy egy lépéssel a fia előtt jár, hogy olyan információknak van a birtokában, amelyeknek a fia nem, de azt is mutathatja, hogy a rejtvény, a szópárbaj, a játék, a mókázás ebben a szóbeli kultúrában elsődlegesen a nyilvánvaló vereség újraakartozásának, eliminálásának (általában legkevésbé sem hatékony) eszköze.

12 Uo., 66.

13 Uo.

14 Uo., 172.

15 Uo., 161.

A személyes, családi, gazdasági és talán nemzeti vereséggel való őszinte és hiteles szembenézés leglátványosabb epizódjai végül azok a – nézetem szerint szándékosan – önleplező jelenetek, amelyek részint teljesen valószínűtlen mesei fordulatokkal operálnak (amikor Márkus szentbeszéde meggyózi Surgyélánt és Fuszulánt, hogy önként adják föl magukat a rendőrségen, akik ezt meg is teszik), önironikusak (amikor Ábel, a szabadság szimbólumaként, egy amerikai zászlót tűz ki a havasokban), valamint Ábelnek az a teljességgel motiválatlan monológja, amely szerint ő innentől kezdve csakis a szegényeket képviseli majd: „Amíg ő odajárt, azalatt én Bolhával elmentem az édesanyám sírjához, s ott a sírhanthál megfogadtam, hogy a szegények és az elnyomottak zászlaját fogom hordozni, bármerre vezéreljen is az utam.”¹⁶

Zimonyi Zoltán

„Széppé ültetni Isten fekete telkét”

FÉJA GÉZA: TAMÁSI ÁRON NYOMÁBAN

Kortársai közül Féja Gézára Tamási Áron tette a legnagyobb hatást. Számtalanszor vallott erről, hasonló hőfokon: „Nem hiszem, hogy akad a rövid életben magyar író, akinek alakja, szelleme és művei közelebb kerülnének szívemhez.” (*Tamási Áron nyomában*, 117.) Életrégénye szerint a nevét az 1920-as évek végén ismerte meg. Barátja, Simon Ernő, a strassburgi egyetem ösztöndíjasa „valamelyik amerikai magyar lapban megtalálta Tamási Áron *Siratnivaló székyel* című novelláját, kézzel lemásolta és elküldte ezzel a felkiáltással: »Itt az író, akire vártunk.«” [*Szabadcsapat*, DIA]

A költői hang Féját mámorossá tette. Hamarosan személyesen is megismerkedtek, az Amerikából hazatért Tamási meglátogatta Esztergom-táborban. „Vacsora és illő borozás után szép, kora őszi, holdas éjszaka lévén egy kis sétára indultunk.” [*Szabadcsapat*]. Mindez azután történhetett, hogy 1929 júliusában az *Előőrsben* megjelent *Tamási Áron* című írása. Erős felütés a nyitó mondat: „Kevés dolog ölelt meg, emelt fel annyira, mint Tamási Áron első novellái.”

Barátságot kötöttek, amely mind szorosabbra fonódott („Tamásival egy volt az ifjúságunk.”). Az *a priori* [zsigeri] rokonszenv évek során „könyvek és levelek útján, folyóiratok, utazások, meleg baráti esték hullámmásában” elvi-irodalmi szövetséggé, bajtársi kapcsolattá szilárdult. Valaki egyszer megkérdezte tőlük, mióta ismerik egymást. Legalább kétezer éve – válaszolta Tamási. Féja tíz éves békéscsabai „száműzetését” kivéve gyakran ültek egymás társaságában a háború előtt, alatt és az 1956-os forradalom után.

Bohém cimboraság is fűszerezte barátságukat. „Midőn Tamási Pestre érkezett, vagy én utaztam Kolozsvárra, akkor magam is az éjszakai életbe merültem. Kolozsvárt egy ízben nála laktam az óhitű barátok klastroma mellett, rendszerint akkor tértünk

16 Uo., 192.